

ВІДНОВНЕ ПРАВОСУДДЯ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ

Самороков В.О.

Національний університет водного господарства та природокористування

Стаття присвячена дослідженню альтернативних способів врегулювання спорів в кримінальному провадженні щодо неповнолітніх. Охарактеризовані законодавчі передумови застосування медіації та окреслені шляхи удосконалення кримінального процесуального законодавства щодо застосування примирних процедур у справах неповнолітніх.

Ключові слова: ювенальна юстиція, відновне правосуддя, медіація, неповнолітні.

Постановка проблеми. Під час розгляду кримінальних проваджень у справах неповнолітніх основним завданням повинно стати виправлення засуджених і запобігання вчиненню ними нових злочинів. Саме тому актуальним предметом наукового пошуку є застосування нових дієвих способів впливу на неповнолітніх. На нашу думку, одним із таких інструментів може стати відновне правосуддя.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання впровадження альтернативних способів врегулювання спорів були предметом дослідження таких науковців як Ю.В. Баулін, В.Т. Маляренко, З.В. Симоненко, Ю.В. Терещенко, В.М. Тертешиник, Л.А. Хавронюк.

Мета статті – дослідження особливостей застосування процедур відновного правосуддя у кримінальних провадженнях, де підозрюваним, обвинуваченим є неповнолітня особа.

Виклад основного матеріалу. У наш час у кримінальному провадженні на першому плані досить часто стоїть вимога не про покарання особи, що вчинила злочин, а про відшкодування завданих збитків, усунення заподіяної шкоди. Саме процедури відновного правосуддя покликані збалансувати інтереси сторін та знайти взаємовигідне для них рішення.

Концепція відновного правосуддя базується на тому, що злочин розглядається як явище, яке спричиняє шкоду конкретним особам, яких він стосується. Це потерпілі, злочинці, а також їх близькі. Такий підхід дає можливість тим, кого торкнувся злочин, відкрито розповісти про свої почуття, про те, що вони пережили, і має задовольнити їх потреби. Жертви мають право отримати репарацію, відчувати безпеку і забути про те, що з ними трапилось, а злочинці повинні зрозуміти причини та наслідки своєї протиправної поведінки і свідомо взяти на себе відповідальність. Відповідальність означає розуміння та визнання того, що було заподіяно шкоду, і вжиття певних заходів з її відшкодування [2, с. 88].

Застосування відновного правосуддя у справах неповнолітніх має певне законодавче підґрунтя. Розглянемо його більш детально. Загалом в основі системи правосуддя щодо неповнолітніх центральне місце займає Конвенція про права дитини, яка охоплює широку гаму прав дитини та наголошує на необхідності попередження правопорушень. Крім того, відповідно до різних норм ООН дітей, що вчинили не дуже серйозне правопорушення чи здійснили його в перший раз і зізналися в ньому, рекомендується передавати з формальних судових систем у відповідні

альтернативні програми. Успішні альтернативи звичайно менш формальні, не настільки страшні, а також гарантують повагу до прав неповнолітніх. Такі програми керуються чотирма основними правилами. По-перше, вони не визнають дітей винними, оскільки займаються лише тими, хто зізнався в правопорушенні. По-друге, вони не позбавляють дитину волі. По-третє, випадок може бути переданий у звичайну судову систему, якщо міри, які застосовує альтернативна система, неадекватні. По-четверте, обвинувачуваний протягом усього часу зберігає право на судовий чи розгляд юридичний перегляд [7].

Мінімальні стандартні правила ООН, які стосуються провадження правосуддя щодо неповнолітніх («Пекінські правила», 1985 р.), націлюють на те, щоб справи щодо неповнолітніх велись швидко, неупереджено, безпристрасно і без будь-яких затримок; вимагають щоб особи, які ведуть провадження по цих справах, мали відповідну кваліфікацію; наказують поважати право неповнолітнього на конфіденційність, щоб уникати заподіяння шкоди через непотрібну гласність ті ін. В названому контексті важливим завданням є відновне правосуддя щодо неповнолітніх [10, с. 289].

Чинне українське законодавство також містить основи для запровадження процедур відновного правосуддя. Так, Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI [3] містить прогресивну норму, яка передбачає провадження на підставі угод, в рамках якого у кримінальному провадженні може бути укладена угода про примирення між потерпілим та обвинуваченою особою.

Як зазначає З. В. Симоненко, запровадження у кримінальному процесі України нового інституту, а саме укладення угоди про примирення, свідчить про обрання Україною вектору гуманізації кримінального законодавства шляхом надання можливості укладення угоди про примирення сторін для врегулювання кримінально-правового конфлікту. Також це свідчить про готовність нашої держави змінювати концепцію кримінального процесу у відповідності до європейських стандартів, що зумовить поліпшення становища всіх сторін кримінального провадження [8, с. 222]. Підтвердженням названого факту слугують також Національна стратегія у сфері прав людини, одним із пріоритетів якої є впровадження ефективної системи правосуддя щодо неповнолітніх з урахуванням міжнародних стандартів. Ще одним вагомим кроком стало створення Міжвідомчої координаційної ради

з питань правосуддя щодо неповнолітніх від 24 травня 2017 року № 357 [5].

Крім того, Постановою Пленуму Верховного суду України від 16 квітня 2004 року № 5 «Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини неповнолітніх» рекомендовано судам усіляко підтримувати діяльність тих громадських організацій, що ставлять за мету досягнути примирення між неповнолітнім, який скоїв злочин, і потерпілим. Надавати таким організаціям відповідну інформацію, інформувати обвинувачених про наявність таких організацій та надавати можливість звертатись до цих організацій для розв'язання конфлікту й досягнення примирення [6].

У 2011 році Указом Президента України було затверджено Концепцію розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх, у якій наголошується про необхідність прийняття закону про медіацію та реалізації пілотних проектів щодо створення центрів відновного правосуддя [11].

Незважаючи на наявність законодавчих передумов для здійснення процедур відновного правосуддя у справах неповнолітніх, їх впровадження відбувається надто повільними темпами. На нашу думку, основними причинами є:

1. Недостатня регламентація у кримінальному процесуальному законодавстві порядку укладення угод саме з неповнолітнім підозрюваним, обвинуваченим. Загалом, стаття 468 Кримінального процесуального кодексу України передбачає укладення двох видів угод: угода про примирення між потерпілим та підозрюваним, обвинуваченим та угода між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим про визнання винуватості. Однак в КПК України відсутні спеціальні норми, які регламентували б порядок та особливості укладення таких угод, де підозрюваним, обвинуваченим є неповнолітня особа.

2. Специфіка національного правосуддя, зорієнтованого в основному на покарання. В правосвідомості громадян, на превеликий жаль, засіла думка про те, що основним завданням правосуддя в кримінальному провадженні є саме покарання. Однак, неповнолітній, який зазнав заходів примусу може продовжити свою неправомірну поведінку на відміну від неповнолітнього, з яким працювали та привили відчуття відповідальності за вчинене правопорушення. Відновне правосуддя є процесом вирішення правового конфлікту шляхом фокусування уваги на відновленні заподіяної потерпілим шкоди, породження

у правопорушників почуття відповідальності за їхні дії [4]. Як зазначив Джон Брейтвейт «... не пояснює, що саме та кого слід відновлювати, а також не визнає основні цінності відновного правосуддя, які полягають у тому щоб зцілити, а не завдати болю, у тому щоб надати морального уроку, у тому, щоб і спонукати саму громаду до проведення діалогу на основі поваги, у тому, щоб навчити усвідомлювати цінності прощення, відповідальності, вибачення та виправлення» [1], наголошуючи при цьому, що відновне правосуддя передбачає відновлення належного фізичного емоційного стану жертви, правопорушника та громади [9, с. 186].

3. Низька поінформованість громадян про можливість проведення процедур відновного правосуддя у справах неповнолітніх. Незважаючи на те, що створено Міжвідомчу координаційну раду з питань правосуддя щодо неповнолітніх у судах так і не запрацювали програми та проекти у галузі відновного правосуддя, що призводить до необізнаності про них серед учасників кримінального провадження.

Враховуючи проаналізовані причини сповільнених темпів впровадження процедур відновного правосуддя щодо неповнолітніх, можемо запропонувати наступні шляхи їх вирішення:

1. Створення передумов для примирення потерпілого та неповнолітнього правопорушника в кримінальному процесуальному законодавстві шляхом передбачення спеціальних статей про укладення угод між потерпілим та неповнолітнім підозрюваним, обвинуваченим.

2. Запровадження програм ювенального примирення в судах, що допоможе проінформувати сторони про можливість застосування відновного правосуддя серед учасників кримінального провадження.

Висновки. Процес реформування кримінального правосуддя стосовно неповнолітніх повинен відбуватися з урахуванням міжнародних рекомендацій та стандартів та рухатися у напрямку впровадження відновного правосуддя. Серед причин, що перешкоджають поширенню відновного правосуддя у справах неповнолітніх в Україні: недостатня регламентація у кримінальному процесуальному законодавстві порядку укладення угод саме з неповнолітнім підозрюваним, обвинуваченим, специфіка національного правосуддя, зорієнтованого в основному на покарання та низька поінформованість громадян про можливість проведення процедур відновного правосуддя у справах неповнолітніх

Список літератури:

1. Braithwaite J., Restorative Justice and Responsive Regulation (Studies in Crime and Public Policy. Oxford : Oxford University Press Inc, 2002. – P. 11.
2. Васяев А.А. Сделка с правосудием или сделка с обвинением? // Современное право, 2010. – № 2. – С. 88-94.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
4. Посібник з програм відновного правосуддя [Електронний ресурс]. Публікація ООН. Режим доступу: www.unisef.org.ua.
5. Постанова Кабінету Міністрів України «Про утворення Міжвідомчої координаційної ради з питань правосуддя щодо неповнолітніх» від 24 травня 2017 року № 357. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/357-2017-%D0%BF>
6. Постанова Пленуму Верховного суду України «Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини неповнолітніх» від 16 квітня 2004 р. – № 5.

7. Права дитини та механізми їх захисту [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://romny-mcss.eduikit.sumy.ua/Files/downloads/book2.pdf>
8. Симоненко З.В. Угода про примирення сторін в кримінальному провадженні як елемент відновного правосуддя / З.В. Симоненко // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. – 2014. – № 7. – С. 220-223.
9. Терещенко Ю.В. Відновне правосуддя як напрямок захисту неповнолітніх / Ю.В. Терещенко // Юридична наука. – № 8. – 2015. – С. 185-190.
10. Тертешик В.М. Кримінальний процес України. Особлива частина: підручник. Академічне видання. – К.: Алерта, 2014. – 420 с.
11. Указ Президента України «Про концепцію розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні» від 11.08.2011 № 811/2008.

Самороков В.А.

Национальный университет водного хозяйства и природопользования

ВОССТАНОВИТЕЛЬНОЕ ПРАВОСУДИЕ В ОТНОШЕНИИ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ

Аннотация

Статья посвящена исследованию альтернативных способов урегулирования споров в уголовном производстве в отношении несовершеннолетних. Охарактеризованы законодательные предпосылки применения медиации и намечены пути совершенствования уголовного процессуального законодательства по применению примирительных процедур по делам несовершеннолетних.

Ключевые слова: ювенальная юстиция, восстановительное правосудие, медиация, несовершеннолетние.

Samorokov V.O.

National University of Water and Environmental Engineering

RESTORATIVE JUSTICE FOR JUVENILES

Summary

The article is devoted to the study of alternative ways of settling disputes in criminal proceedings against juveniles. The legal preconditions for the use of mediation are described and the ways of improving the criminal procedural legislation on the application of conciliation procedures in juvenile cases are outlined.

Keywords: juvenile justice, restorative justice, mediation, minors.